

**ФЕОФІЛ ДУНАЄВСЬКИЙ — ПЕРЕПISУВАЧ І
ОЗДОБЛЮВАЧ КИРИЛИЧНИХ КНИГ**

Марія Кольбух

*науковий співробітник відділу рукописів
ЛННБ України ім. В. Стефаніка, канд. іст. наук*

Встановлено перелік рукописних книг, які у кінці XVII ст. — 1710-х рр. переписав ієромонах Домашівського монастиря Феофіл Дунаєвський. Охарактеризовано їх репертуар, художнє оздоблення, оправу та зміст післямов до них авторства Ф. Дунаєвського.

Ключові слова: кирилична рукописна книга, колофон, книжкова гравюра, Домашівський монастир, Загорівський монастир, Львівське Успенське братство.

The manuscript books copied in the late 17th c. — 1710-s by Domashiv manastery's ieromonk Feofil Dunayevskiy are identified. Its repertoire, artistic decoration, book cover and content of Afterwords written by F. Dunayevsky are characterized.

Keywords: Cyrillic manuscript book, Colophon, book engraving, Domashiv manastery, Zahoriv manastery, Lviv Dormition Brotherhood.

Установлен перечень рукописных книг, переписанных в конце XVII в. — 1710-х гг. иеромонахом Домашевского монастыря Феофилом Дунаевским. Охарактеризованы их репертуар, художественное оформление, переплет и содержание послесловий к ним авторства Ф. Дунаевского.

Ключевые слова: кириллическая рукописная книга, колофон, книжная гравюра, Домашовский монастырь, Загоровский монастырь, Львовское Успенское братство.

Феофіл Дунаєвський відомий як переписувач службових місячних міней. Його діяльність припадає на кінець XVII ст. — 1710-ті рр. — часи широкого розповсюдження і використання друкованої книги, співіснування рукописного і друкованого слова.

Про переписувача Ф. Дунаєвського згадано у статті, присвяченій аналізу рукописної збірки «Бібліотека та центральний василіанський архів у Львові» [5, с. 132], характеристиці збережених у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника міней [2, с. 315] і прологів [17, с. 351], а також переписаних у Львові міней [3, с. 12-14, 17-20]. Деякі біографічні дані про Ф. Дунаєвського подано з метою припущення ідентифікації переписувача з відомим малярем, що виконав іконостас для Воскресенської церкви у с. Розвадові біля м. Миколаєва* [4, с. 460]. Таку думку піддає сумніву Володимир Александрович [1, с. 16], а діяльність Ф. Дунаєвського ілюструє в аспекті культурних зв'язків монастирів Львова та Волині. Анджей Гіль згадує Ф. Дунаєвського у праці про монастирі Холмської єпархії, зокрема Домашівський, ієромонахом якого був переписувач [20, с. 215]. У каталозі майстрів української рукописної книги Яким Запаско подає список, який складається із семи книг, що їх переписав Ф. Дунаєвський [6, с. 14-15; 7, с. 88].

На сьогодні виявлено 13 книг, які переписав Ф. Дунаєвський, серед них у двох книгах є по два твори. Переписувач поновив також текст втрачених початкових 40 аркушів Пролога на березень–серпень середини XVI ст. [8, с. 340]. Більшість цих книг тепер зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі — ЛННБ), а саме:

1) у збірці рукописів Центрального василіанського архіву і бібліотеки у Львові (далі — МВ), № 77, 91, 92, 94, 95, 96, 139, 387, 688, 1285;

2) у збірці рукописів бібліотеки Національного закладу ім. Оссолінських у Львові (далі — Осс.), № 366;

3) у колекції кириличних рукописних книг А. С. Петрушевича, оп. 1 (далі — АСП), № 11, 27 (текст втрачених перших 40 аркушів).

Ще одна книга, яку переписав Ф. Дунаєвський, тепер належить Національній бібліотеці у Варшаві (далі — ВNW). Вона походить зі збірки Перемишльської греко-католицької капітули [21, с. 288], Акс. 2805.

* Розвадів, с., тепер Миколаївського р-ну Львівської обл.

У більшості збережених книг задокументовано автора їх перепису, два манускрипти ідентифіковано за почерком Ф. Дунаєвського. В одному з них (ЛННБ, МВ 387) на титульному аркуші подано лише рік написання, в іншому (ЛННБ, МВ 94) — втрачено кінець, де, очевидно, були вихідні дані про книгу.

Книги, які переписав Ф. Дунаєвський, написані чітким півуставним письмом, злегка нахиленим вправо, на папері формату ін-фоліо (розміром 32-30 × 20-19 см) по 30 рядків на сторінку, загальним обсягом 2 536 аркушів. По одній збереженій книзі переписано у 1693–1695, 1703, 1705, 1708, 1715, 1716, 1720 рр. Найплототворнішим для переписувача, очевидно, був 1712 р., у якому він скопіював тексти трьох книг загальним обсягом 550 арк.*

Про життєвий шлях Ф. Дунаєвського інформують післямови до книг і поминальні списки родини, укладені та подані Ф. Дунаєвським у 1704 р. до пом'яників Підгорецького [14, арк. 157; 15, арк. 50 зв.] і в 1708 р. Львівського Введення Пресвятої Богородиці (ЛННБ, АСП 11, арк. 29) монастирів і пізніші нотатки до них. Із них дізнаємося, що Ф. Дунаєвський прийняв чернечий постриг у Домашівському монастирі св. Миколая, ченцем якого був до кінця життя**. Відомо також, що 21 листопада 1690 р. він був рукопокладений на ієродиякона львівським єпископом Йосифом Шумлянським у Святоюрській катедрі у Львові [11, с. 78], на ієромонаха — 24 листопада 1702 р. в Успенській церкві у Львові [11, с. 113]. У 1693–1694 рр. Ф. Дунаєвський був у Загорівському монастирі на Волині***, а у 1703–1715 рр. священничі обов'язки сповняв у Успенській церкві у Львові. Перед тим, як прийняти

* Див. Хронологічний список книг.

** Домашівський монастир постав, найімовірніше, на початку XVII ст. Його фундатором був руський воєвода Іван Данилович. Після знищення татарами монастиря 10 березня 1638 р. польський король Владислав IV надав йому привілей на дозвіл будівництва церкви в урочищі Салаші. Цей привілей 1690 р. підтвердив Ян III Собеський. На ґрунтах цього урочища постало село Салаші з церквою св. Миколая. Домашівський монастир належав до Львівської, а з 20-х рр. XVIII ст. — до Холмської дієцезії. Після того, як його ліквідувала австрійська влада у 1784 р., приєднаний до Кристинопільського монастиря [10, ч. VII, с. 48-49; 20, с. 214-216].

*** Загорів, с., тепер Локачинського р-ну Волинської обл.

вічні обіти, Ф. Дунаєвський був одруженим. Його дочка Єлена так само 28 жовтня 1707 р. прийняла монаший постриг у монастирі Введення Пресвятої Богородиці у Львові. Померла в 1762 р., останніх п'ятнадцять років була ігуменею цього ж монастиря («старшою») (ЛННБ, АСП 11, арк. 29). Наприкінці життя Ф. Дунаєвський перебував у Домашівському монастирі, де й помер на Різдво Христове 1721 р. внаслідок пожежі: «преставився от огню в день Рождества Христова, наступаючого року Божого [1721]* (ЛННБ, АСП 11, арк. 29), в іншому поминанні доповнено — «згорі ж» [14, арк. 157].

Ф. Дунаєвський переписував здебільшого богослужбові книги, які до того на наших теренах не були надруковані, — службові місячні мінеї, чернечі требники. Найбільше він переписав службових місячних міней — збережено вісім кодексів на дев'ять місяців. У кожній з них подано тексти служб на свята та пам'яті святих на кожен день відповідного місяця року, до окремих із них вписано додаткові тексти піснеспівів: богородичні на вісім гласів (ЛННБ, МВ 91, 92, 94, 95, 96), богородичні відпустительні на вісім гласів, які співають після тропарів на честь святих упродовж цілого року (ЛННБ, МВ 96). Два кодекси містять тексти служб, присвячені українському (рівноапостольному князю Володимиру, 15 липня — ЛННБ, МВ 94, арк. 80-90 зв.) та слов'янському (святителю Арсенію, архієпископу Сербському, 28 жовтня — ЛННБ, МВ 91, арк. 164 зв.) святим. Мінеї службові на жовтень та листопад опрацьовано в одну книгу (ЛННБ, МВ 91), хоча за задумом переписувача передбачено було дві книги (окремо пронумеровані аркуші кожної з міней). Із комплексу міней, які переписав Ф. Дунаєвський, донині збереглися тексти служб на жовтень, листопад, квітень, липень, серпень і по дві книги на березень та вересень, що засвідчує наявність у Домашівському монастирі двох комплектів службових місячних міней. Проте не всі мінеї для Домашівського монастиря переписав Ф. Дунаєвський, адже в одному з кодексів із текстом Мінеї службової на квітень 1695 р. (ЛННБ, МВ 96, арк. 1-122 зв.), виконаної рукою переписувача, в одну книгу

* Тут і далі — кириличні літери, які вийшли з ужитку, передано сучасними, кириличні цифрові позначення — арабськими, виносні літери внесено у рядок, відтворено пропущені букви у скорочених словах.

оправлено ще й Мінею службову на липень 1695 р. (ЛННБ, МВ 96, арк. 123-270), яку за старання ігумена Йосифа Скольського переписав інший чернець — ієродиякон Йосиф.

Збережено два чернечі требники — з 1708 р. (ЛННБ, АСП 11, арк. 91 зв.-138) та 1712 р. (ЛННБ, МВ 1285), написані рукою Ф. Дунаєвського у Львові для Львівського Введення Пресвятої Богородиці та Теробовлянського монастирів. Вміщені у книги необхідні для монахів чини (на одягання ряси і камилавки, послідування малого і великого ангельського образу, монашого похорону) на наших теренах не видавались окремо, тому й побутували в рукописних списках, а статті, що входять до їх складу, поміщені у стародрукованих требниках, зокрема Требнику Петра Могили 1646 р. Требник чернечий 1712 р. складом статей та художнім оформленням наслідує пам'ятку 1708 р., однак у ньому вміщено додаткову статтю — чин на очищення від осквернення церкви та монастиря під назвою: «Чинъ отверженія и очищенія ц[е]ркви или цминтаря, и де же случится ч[е]ловеку нужною смертію оум[е]рйти, или кровію ч[е]ловическою во крамолі нікоєй ц[е]ркви или цминтарю окропитися» (ЛННБ, МВ 1285, арк. 32-34).

Цікаво, що Требник чернечий Львівського монастиря Введення Пресвятої Богородиці та Пом'яник цього ж монастиря Ф. Дунаєвський вписав на невикористані чисті аркуші вже існуючої книги — Синодика, очевидно, Московського монастиря св. Димитрія останньої чверті XVII ст. (ЛННБ, АСП 11), написаного характерним російським півуставом та оздобленого рамками рослинного орнаменту, виконаного у стилі московського бароко. Ф. Дунаєвський уклав Пом'яник, використовуючи старе джерело — поминальні записи від 1661 р., доповнивши їх новими. Спочатку переписувач подав заупокійні молитви (стихири, ектенії на парастасах), за якими вписав поминання із старого пом'яника — ієромонахів (Йосифа, Дософея, Лаврентія, Мефодія, Іоасафа), інокінє Львівського жіночого монастиря Введення в храм Пресвятої Богородиці (Серафими, Анастасії, Олександри, Євдокії та ін.), ієрея Луки Тарашевського, протопопа корецького (подане 1664 р.), ієромонаха Сильвестра Ждановича (1662 р.), черниць Онуфрійського (Ангеліни, Анастасії та Євпраксії), Миколаївського (Тавифи) та

інших монастирів (Пелагії, Марти і Єфросинії 1684 р., Марти Добрянської, ігумені Олександри 1661 р., Панкратії Вишинської, Афанасії Муравської, Авксентії, Митрофани) тощо. Сюди ж включено поминання фундатора обителі — молдавського господаря Василя Лупула, котрий у 1646 р. записав на побудову монастиря власну землю в Жовківському передмісті Львова [10, ч. VIII, с. 49]. Далі подано нові записи — поминання інокінь Сусанни Каноніки, Параскевії Кулоковської, Алемпіади Паславської, Митродори Жирявецької тощо. Тут вписано й поминання роду автора записів — ієромонаха Ф. Дунаєвського, датоване 26 січня 1708 р.

Ф. Дунаєвський скопіював ще одну богослужбову книгу — Богородичник 1716 р. (ЛННБ, МВ 387) — збірник восьмигласних канонів до Пресвятої Богородиці, які щоденно читають на повечір'ях у монастирях та найбільших храмах. Ця пам'ятка належала одному з монастирів Львівської єпархії, звідки згодом потрапила до Центральної василіанської бібліотеки у Львові. Крім цього богослужбового твору, в одну книгу вплетено й рукописну копію Ф. Дунаєвського келійного уставу Московського Симонового монастиря під назвою «Цвічене всегдашнее монастирское 1683 р.» (ЛННБ, МВ 387, арк. 143 зв.-148 зв.) Гавриїла Домецького, вихідця з України, архімандрита Симонового у Москві (1676–1690 рр.) та Юрієвого у Новгороді (з 1708 р.) монастирів.

При храмі Успіння Пресвятої Богородиці у Львові ієромонах Ф. Дунаєвський переписав, крім уже названих богослужбових книг, книгу агіографічного змісту — Пролог на березень–травень 1715 р. (ЛННБ, МВ 688) — збірник коротких житій святих, оповідань про великі церковні свята, повчання та слова отців церкви, укладених за церковним календарем на кожен день року. У ньому подано й проложні читання про українські свята та святих (Перенесення мощей свв. мчч. Бориса і Гліба — 2 травня, Перше перенесення мощей свв. мчч. Бориса і Гліба — 20 травня, преп. Феодосія Печерського — 3 травня, преп. Антонія Печерського — 7 травня) та слов'янських святих (Кирила Туровського — 28 квітня, преп. Мефодія, єпископа Моравського, первоучителя слов'янського — 11 травня, Ісаї, єпископа Ростовського — 15 травня, вмч. Георгія Нового — 26 травня). Ця пам'ятка, що є розширеною редакцією пролога

[17, с. 357], належала до бібліотеки монастиря отців василіан у Жовкві (інвентарний номер — 91). Ф. Дунаєвський поновив також тексти служб на 1-10 березня Пролога березневої половини року середини XVI ст. розширеної редакції з іншого списку пролога цієї ж редакції [17, с. 349], де, порівняно з попереднім, додано текст про слов'янського святого — В'ячеслава Чеського (ЛННБ, АСП 27, арк. 13 зв.-14 зв.).

Переписувач 1712 р. у Львові скопіював і четію книгу — Паренезис Єфрема Сирина (ЛННБ, Осс. 366) — збірник слів і повчань про загальнохристиянські, монаші та священничі чесноти. У манускрипті перед текстом Паренезису вписав проложні статті про автора твору — письменника, учителя церкви Єфрема Сирина, пам'ять якого відзначають 28 січня: «Слово о житіи с[в]ятаго и пр[е]п[о]д[о]бнаго о[т]ца нашего Єфрема Сирина», «Слово о велицімъ Василіи и о пр[е]п[о]д[о]бнімъ Єфремі» (Осс. 366, арк. 2-4 зв.).

Серед переписувачів Ф. Дунаєвський вирізняється тим, що, на відміну від більшості анонімних копіїстів, майже в усіх рукописах подає післямови, які є цінним джерелом інформації про його діяльність. Такі прикінцеві записки переписувачів до книг, що були укладені у формі молитви, високо цінував І. Франко. Він писав, що деякі з них «здавна відомі в літературі, ... та можна зібрати ще немало невідомих досі; їх збірка могла б мати немале значення і мовне, й історичне, і навіть чисто літературне» [16, с. 166]. У таких післямовах Ф. Дунаєвський за давньою книжною рукописною традицією вказує: назву книги, дату і місце написання, автора перепису, замовника книги, місце вкладу, застереження для книгокрадів та прославу Богу за успішне завершення роботи. В одній із книг переписувач вказав причину, що спонукала його до праці, — це покута за скоєні гріхи. Ф. Дунаєвський вірив, що вкладена праця стане запорукою відпущення Богом заповіданих ним гріхів та щасливого земного життя: «Списася сія кнѣга глаголемая апрѣль многорішнимъ іеромонахомъ Феофиломъ ... за отпушеніе грѣховъ своихъ» (ЛННБ, МВ 96, арк. 122 зв.).

У післямовах, а також на титульних аркушах книг Ф. Дунаєвський зафіксував їх назви, характерні для відповідного періоду в розвитку української книжності, — Мінея, Постриг, Пролог,

«Каноны осмих гласовъ», «Кнѣги пр[е]п[од]о[б]наго о[т]ца н[а]шего Сфрема». Переписувач задокументовував також їх скорочені варіанти, зокрема міней за назвами читань служб у відповідні місяці («март», «априль»). У деяких пам'ятках книгописець подавав коротку характеристику переписаного тексту: «д[у]шеполезная книга Прологъ: писаніє всіх древных с[вя]тыхъ о[т]ецъ. и с[вя]тыхъ жень: *от* житій ихъ и мученія списася вократці» (ЛННБ, МВ 688, арк. 404 зв.). У післямові Паренезису Сфрема Сирина автор ознайомив читача із призначенням твору, висловив свої сподівання: «испустити бы во всю свою великую Русію; на просвѣщеніє и на украшеніє с[вя]тымъ Б[о]жїимъ ц[е]рквамъ и на прочитаніє и оуслышаніє православныхъ соборомъ народа: во общую ползу хр[е]стоименитаго достоянія д[у]шамъ и ко ползі любящимъ Хр[и]ста *от* всея д[у]ши своея» (ЛННБ, Осс. 366, арк. 314 зв.). Адже той, хто слова Сфрема Сирина чує і сприймає, отримає духовні плоди: «блудный, вмѣсто блуженія, приноситъ ціломудріє, а лихоиматель даваніє: и прочая» (ЛННБ, Осс. 366, арк. 314 зв.).

Дату написання манускриптів у післямовах та на титульних аркушах за традицією подано кириличною нумерацією, де вказано рік від Різдва Христового та день закінчення роботи. У Міней службовій на серпень 1712 р. (BNW, Акс. 2805) дату написання рукопису засвідчено іменами правителя (король Август II) та титулованих церковних осіб (львівський єпископ Варлаам Шептицький, ігумен Досифей). Мінею службову на вересень 1694 р. (ЛННБ, МВ 139) Ф. Дунаєвський переписав у Загорівському монастирі за ігуменства Феодосія Волинця, а дату написання книги подав за літочисленням від створення світу та від Різдва Христового з вказівкою індікта: «Въ літо *от* созданія мира [7202]. А *от* смотренія Б[о]га слова н[а]шего Іс[уса] Х[рист]а [1694]. м[і]с[я]ца априля [30] дня. Инъдикта [7]» (ЛННБ, МВ 139, арк. 133 зв.).

Першу зі збережених книг Ф. Дунаєвський переписав 1693 р., перебуваючи наприкінці XVII ст. (1693–1694) у Загорівському монастирі на Волині, де у XVI–XVIII ст. діяв скрипторій. З того періоду збереглося дві службові міней — на березень і вересень (ЛННБ, МВ 77, 139). При першому ознайомленні з ними помітне недбале, невправне півуставне письмо, хоча вкладний запис

Феофіла Дунаєвського написаний чітким, майстерної руки скорописом. Найімовірніше, метою перебування переписувача у Загорівському монастирі була потреба навчитися півуставного письма та інших навиків, необхідних для копіювання книг у цьому давньому широкознаному книгописному осередку.

На початку XVII ст. переписувача як ієроченця запрошено до іншого важливого центру народної культури та освіти — Львова. Із хронології записів дізнаємося, що у 1703–1715 рр. Ф. Дунаєвський перебував при Успенській церкві у Львові, де, як відомо, у 1634–1764 рр., за розпорядженням короля Владислава IV, церковна спільнота складалася із чотирьох монахів, трьох священників і диякона [12, с. 13]. Тут Ф. Дунаєвський, крім священничих обов'язків, про які, зокрема, інформують метричні записи на передньому форзаці однієї з рукописних книг (ЛННБ, МВ 1285) від 17 і 21 червня 1711 р. про хрещення двох дітей ремісників, й надалі активно займався переписуванням кирилических манускриптів, більшість із яких виконав саме у Львові. У післямових до них зазначив: «Списася сїя книга въ Лвові місті при ц[е]ркви Оуспенїя прес[в]ятої Б[о]городици и пр[и]сно Д[і]вы М[а]рїи» (ЛННБ, МВ 91, арк. 367), або «Списася [...] ієромонахомъ о[т]цемъ Феофиломъ а постриженцемъ монастира Домашовского на той часъ мешкаючого ве Л[ь]вові місті при храмі Оуспенїя Прес[в]ятої Б[о]городици» (ЛННБ, МВ 91, арк. 367) та ін.

Вихідні записи на рукописних кодексах свідчать, що останні книги Ф. Дунаєвський переписував, уже перебуваючи в Домашівському монастирі, як зазначив на Мінеї на вересень 1719–1720 рр., «коштом своимъ, и працею рукама своима» (ЛННБ, МВ 95, арк. 243 зв.).

У кожній із післямов до збережених книг вказано автора їх перепису — Феофіла Дунаєвського, а також надані йому звання — ієродіакон, згодом — ієромонах. Такі записи дали можливість виявити понад десяток книг руки переписувача, що є унікальним випадком в історії української рукописної книжності.

У книгах, переписаних у кінці XVII ст., до свого імені книгописець додав самопринизливі епітети «недостойний», «многгрішний» (ЛННБ, МВ 77, арк. 112 зв.; ЛННБ, МВ 96, арк. 122 зв.). Свій внесок у створення книги охарактеризував, як «сооружил»

(ЛННБ, МВ 1285, арк. 31 зв.), «списана бысть рукою» (ЛННБ, МВ 139, арк. 133 зв.), «працею» (ЛННБ, МВ 91, арк. 367), «тру-долюбіємъ и тшанієм и коштомъ» (ЛННБ, Осс. 366, арк. 314-314 зв.), вказуючи при цьому, що він є не тільки автором перепису, а й загалом творцем книги, який добирав необхідне джерело для переписування, докладав своїх зусиль і витрачав кошти на придбання матеріалів та знарядь письма (паперу, чорнила, кіноварі, засобів для писання і розлініювання сторінок тощо), komponував сторінки і розділи книг, оздоблював їх, залучав інтролігатора. На полях книг про це залишив нотатки, так звані проби пера: «спробувати чорнила», «покоштовати паперу», «покоштувати и[н]кавусту* ци добрій» (ЛННБ, МВ 139, арк. 72 зв., 96, 104 зв.). Праця над книгою не була для нього легкою, тому неодноразово звертався за допомогою до Бога, особливо на початковому етапі діяльності: «Помощь моя от Г[оспо]да» (ЛННБ, МВ 139, арк. 15), «Помощь моя от Г[оспо]да створшаго н[е]бо и землю ...» (ЛННБ, МВ 77, арк. 114) та ін. Втішаючись завершенням роботи, у кінці тексту однієї з книг, переписаних на Волині, книгописець зробив запис: «Якъ заяць радъ отбігши от тенета, такъ писарь радъ конечной строці» (ЛННБ, МВ 139, арк. 134).

У післямовах до книг переписувач Ф. Дунаєвський засвідчив, що вони призначалися для використання у монастирях. Зокрема, у колофонах до міней зазначено, що їх переписано для Свято-миколаївської церкви у с. Салаші Домашівського монастиря: «предасть ей до манастира Домашовского до храму с[вя]т[ите]ля Х[ристо]ва Миколая» (ЛННБ, МВ 96, арк. 122 зв.). У двох книгах — Мінеях службових на жовтень-листопад та квітень (ЛННБ, МВ 91, 96) — Ф. Дунаєвський вказав ще й особу, за задумом і повелінням якої створено пам'ятки. Це ігумен Домашівського та Львівського Святоюрського монастирів, генеральний намісник Галицької єпархії Йосиф Скольський, який скомпонував необхідну для монашого богослужіння збірку книг для Святомиколаївської церкви в с. Салаші (тепер Яворівського р-ну Львівської обл.), що належала Домашівському монастирю. Про перебування у Салашах усіх збережених міней, які переписав Ф. Дунаєвський, інформують також

* Inkaost — чорнило (чес.).

записи 22 червня 1873 р. священника Корнилія Гумецького* на форзацах та полях початкових аркушів манускриптів: «Эта minea місяця сентябра есть собственностью Салашскія св[ято]николаевскія помонастирскія церкви. Дня 22. VI. [1]873 года. Свящ[еник] Корн[илий] Гумецькій, сотрудникъ Домаш[овский]» (ЛННБ, МВ 95, арк. 55 зв.).

Для Тереховлянського монастиря Ф. Дунаєвський переписав Требник чернечий 1712 р. (ЛННБ, МВ 1285), який, зокрема, передав ігуменові Діонісію Александровичу: «...предать ей до монастыря Треховелского отцу игумену Діонісію Александровичови» (ЛННБ, МВ 1285, арк. 31 зв.). Окремі книги, де переписувач не вказав місця вкладу, також використовували у монастирях — Жовківському (Пролог на березень—травень 1715 р. — ЛННБ, МВ 688), Соколицькому (Требник чернечий 1712 р., який у кінці XVIII — на початку XIX ст. надійшов з Тереховлянського монастиря, — ЛННБ, МВ 1285). Ф. Дунаєвський є автором створення Пом'яника жіночого монастиря Пресвятої Богородиці у Львові 1708 р. (ЛННБ, АСП 11), частину інформації до якого скопіював зі старого джерела, доповнивши новими даними. На сьогодні побутування Паренезису Єфрема Сирина 1712 р. з рукописної збірки Оссолінських у Львові (ЛННБ, Осс. 366) достеменно невідоме. Ця книга, найімовірніше, належала одному з галицьких монастирів. У кінці XVIII ст., після закриття австрійською владою деяких із них, його придбав польський історик, колекціонер Юзеф Максиміліан Оссолінський [9, с. 265].

Післямови до рукописів Ф. Дунаєвський доповнив застереженнями і прокляттями для книгокрадів на зразок «абы подь вічною отцевъ с[вя]тых анафемою не была з оного где иньде отдалена албо взята, таковій нехай будет вічне проклять» (ЛННБ, МВ 139, арк. 133 зв.) та різноманітними зверненнями до читачів з проханням не проклинати за допущені помилки, а по можливості виправляти, молитися за душу писаря і берегти його пам'ять: «Вы же возлюбленнии о х[рест]і отци и братія, прочитающе книгу сію. Аще ли что обрящете и воз[о]мните безмістно

* **Гумецький Корнилій** (1854–21.12.1919, с. Спас). Висвячений 1882 р. у Перемишлі. У 1882–1884 рр. був сотрудником (помічником священника), а у 1884–1885 рр. — адміністратором церкви в с. Домашеві [18, р. 156].

быты. и вы Б[о]га ради м[о]лю, покрїйте мудростїю. и исправите, яко же вась оумудрить с[вя]тый параклїть. Мене же Х[рист]а рады бл[а]гословіте грїшнаго, трудившагося о ней, а не клените. При томь здравствуйте, бл[а]годенствуйте в мирї, и с[вя]тыни многолітствуйте, и о мнї любовным братїи своемь прилїжно мольствуйте. Да и сами прощенїя и бл[а]гословенїя сподобитесь от вседержителя Г[о]с[по]да нашего І[су]с[ь] Х[рист]а во ц[а]р[с]твїи небесномь получитьи, и тамь во книгахъ живота вїчного имена ваша написанная обрящете» (ЛННБ, МВ 139, арк. 133 зв.-134). Книгописецъ виправдовувався перед читачами за свою недосконалість щодо поважності виконаної ним праці: «Молю оубо вась отцы с[вя]тыи и братїя, аще обрящете поползновенїе в ней: д[у]хомь кротости исправляйте. Азь брэнною рукою сїя писахъ. Простите мя в семь ділі потрудившемся, благословіте а не кленїте. Аще ли кое поползновенїе обрящещи, не лінїся возлюбленїе чителнику взяти пуро и чернило и поправити» (ЛННБ, МВ 92, арк. 146).

Ф. Дунаєвський у післямовах прославляв Бога за благословення до праці на переписування книг («Всесилнаго и всемогущаго Б[о]га властїю и хотїніємь и премудростїю и промышленїем вся премудростїи состоятся, и состроются н[е]б[е]с[н]ая, вкупї и земная: и всякъ дар свыше от него вседержителя дается: и всяко діло бл[а]го состроется, без него оубо ничтоже бысть, еже бысть» (ЛННБ, МВ 688, арк. 404 зв.) і в більшості записів у формі молитви висловлював похвалу Богу та Пресвятїй Богородиці за закінчення роботи, зокрема в Мінеї службовїй на вересень 1694 р. на початку та в кінці післямови: «Слава совершителю Б[о]гу и совершившему начало и конецъ во вікы в[і]комь аминь. Изволенїемь отца, и поспїшенїем с[и]на, и совершнїемь С[вя]таго Д[у]ха. М[о]л[и]твами Пр[е]бл[а]г[о]с[л]о[в]енной Вл[а]д[и]ч[и]ци нашей Б[о]городици Пр[и]сно Д[і]вы М[а]рїя ... Єму же слава, купно и хвала, честь, держава. и непрестанное бл[а]годарение, н[и]ны и пр[и]сно и въ безконечныя вікы віком аминь» (ЛННБ, МВ 139, арк. 133 зв., 134) та ін.

Із аналізованих книг знаходимо лише один вкладний запис переписувача, виконаний скорописом на нижніх полях перших аркушів Мінеї службової на березень, переписанїй 29 серпня 1693 р. в Загорівському монастирі. У ньому книгописецъ подав

назву книги, місце вкладу та застеріг крадіїв від невиправданих вчинків («а хто бы ей міль отдалити / от тоей обители вишь мененной / таковыи подлеглий будет проклятію вічному / и на судь Б[о]жій таковаго буду позивати го» та вкінці ставить свій підпис: «ієродіаконъ Феофиль Дунаіовский» (ЛННБ, МВ 77, арк. 1-8).

Впис Ф. Дунаєвського у Пом'яниках Підгорецького монастиря та переписана книга «Цвічене всегдашнее монастирское» Гавриїла Домецького (1683 р.) дають підставу вважати, що переписувач співпрацював з ігуменом Підгорецького монастиря Парфенієм Ломиковським, який у 1689 р. із подорожі до Москви, організованої львівським патріархом Йосифом Шумлянським, привіз книги, подаровані Гавриїлом Домецьким. І це не випадково, адже П. Ломиковський був архідіяконом у Львівській катедрі, а Йосиф Скольський, ігумен Домашівського монастиря, деякий час був ігуменом у Святоюрському монастирі у Львові. Вписи Ф. Дунаєвського від 1704 р. поминань своєї родини у Пом'яниках Підгорецького монастиря (ЛННБ, МВ 105, 1265) засвідчують, що переписувач неодноразово бував в обителі, користувався монастирською бібліотекою, звідки для копіювання брав келійний устав Московського Симонового монастиря — працю Гавриїла Домецького «Цвічення всегдашнее монастирское» (1683 р.).

Ф. Дунаєвський не тільки переписував книги, а й сам їх оздоблював. Оформлення перших його книг було не особливо вдалим. Так, першу датовану ним книгу, створену в Загорівському монастирі, — Мінею службову на березень 1693 р. (ЛННБ, МВ 77) — він прикрасив заставкою з геометричного орнаменту (поєднання крапок і зигзагоподібних ліній), а також кінцівкою (квітковий орнамент), які виконав чорнилом і кіновар'ю. Такого ж типу заставкою непрофесійного виконання він оздобив й іншу книгу, створену на Волині, — Мінею службову на вересень 1694 р. (ЛННБ, МВ 139). До її оформлення він залучив художника — ієродіякона Загорівського монастиря Йосифа Гладкевича, який 5 травня 1694 р. майстерно виконав дві кінцівки з квіткового орнаменту й під однією з них підписався, використовуючи самопринизливий епітет: «Р[оку] Б[ожого] 1694 м[і]с[я]ца мая сия квіти многогрішнии ієр[о]діаконъ Іосиф Гладкевичъ списал.

Зак[онник]. Монас[тиря]. Загоровскаго» (ЛННБ, МВ 139, арк. 134). Заставки та кінцівки у примітивному виконанні Ф. Дунаєвського прикрашають і Мінею службову на квітень 1695 р. (ЛННБ, МВ 96).

В оформленні інших книг, які Ф. Дунаєвський вже переписав у Львові при церкві Успіння Пресвятої Богородиці та згодом у Домашівському монастирі, книгописець використав стародруковані книжкові гравюри (форти, мініатюри, сюжетні й орнаментальні заставки), що було характерним явищем в оздобленні книг того періоду [13, с. 103]. Це сюжетні композиції на біблійні теми та рослинні мотиви з підписами визначних українських граверів XVII — початку XVIII ст. — Іллі, ієродиякона Георгія, Никодима Зубрицького, Діонісія Сінкевича. Зокрема, перед вписом поминань Феофіла Дунаєвського у Пом'янику Львівського монастиря Введення Пресвятої Богородиці вклеєно гравюру Никодима Зубрицького «Христос — добрий пастир» (ЛННБ, АСП 11, арк. 29). Такі ж гравюри поміщено перед іншими поминаннями. У Требниках вклеєно однакові заставки — про Блудного сина (перед статтею «Послідування малаго образу») та Ісус Христос Учитель із святыми і пророками (перед статтею «Послідування великого ангельського образу»).

Як окремі аркуші, так і заставки й ілюстрації зі стародруків книгописець використав в оформленні Богородичника 1716 р. (ЛННБ, МВ 387). Зокрема, титулом рукописної книги є два аркуші з Ірмологіона, опублікованого 1709 р. у друкарні Львівського Успенського братства, на яких вміщені форта (титульна сторінка), дві ілюстрації — Успіння Пресвятої Богородиці (зворот титулу) та цар Давид (арк. 2 зв.), на арк. 2 — передмова до Ірмологіона 1709 р. Ф. Дунаєвський на текст титульного аркуша стародруку наклеїв фрагмент аркуша з написом кіновар'ю назви рукописної книги та дати її створення. Сюжетні та рослинні друківані заставки Ф. Дунаєвський використав для виділення початків піснеспівів кожного з гласів, а також читань на окремі дні відповідних гласів та в кінці розділів книги. Наявні відбитки гравюр книгописець поміщав відповідно до змісту книги. Перед початком тексту Богородичника, де подано канони до Пресвятої Богородиці на вісім гласів, переписувач наклеїв друківану гравюру — Похвала Пресвятої Богородиці (ЛННБ, МВ 387, арк. 3), а, відповідно, перед

подячною молитвою до Господа Бога, уміщену наприкінці книги, вклеїв ілюстрацію Вседержитель з апостолами, пророками та печерськими святими (ЛННБ, МВ 387, арк. 141). Заставками із стародруків книгописець відокремив також тексти читань, призначених на кожен день церковного року в Пролозі на березень–травень 1715 р. (ЛННБ, МВ 688), окремих слів Єфрема Сирина у Паренезисі 1712 р. (ЛННБ, МВ 366). Так, у слові Єфрема Сирина про Йосифа Прекрасного Ф. Дунаєвський помістив гравюру із зображенням сцени з життя святого у виконанні гравера Діонісія Сінкевича (ЛННБ, Осс. 366, арк. 249 зв.).

Заголовки, підзаголовки, заголовні літери, назви піснеспівів, окремі місця у тексті книг переписувач виділив кіновар'ю. Закінчення текстів служб, читань Ф. Дунаєвський подав у вигляді трикутного або фігурного спусків. Для кращої орієнтації в тексті на верхніх полях сторінок у рамках помістив колонтитули, а в правих верхніх кутах аркушів — їх нумерацію, правих нижніх кутах — кустоди. Текст четієїх книг, пом'яника, требників, богородичника переписувач вкомпонував у лінійні рамки. Аркуші стародруків використав для форзаців оправ і помістив у кінці рукописів. Зокрема, у кодекс із текстом Мінеї службової на вересень 1719–1720 рр. вкомпонував шість аркушів стародруку — «Приложение на похвалу Божию к уставу церковному», — опублікованого 1700 р. у Києво-Печерській лаврі (ЛННБ, МВ 95, арк. 244-249).

Оправи до книг Ф. Дунаєвського виготовлені з дощок, покритих коричневою шкірою з тисненням, на дві застібки. Канти оправ зрізані під кутом до їх внутрішнього боку. Оправи оздоблені витисненими золотом на верхніх кришках кибалковими або ромбоподібними середниками, кибалковими наріжниками із сюжетними зображеннями та квітчастими басмами. Композицію доповнює сліпе тиснення плетінчастих з «султанами» або з рослинно-геометричного орнаменту рамок і з такого ж орнаменту смуг, що заповнюють простір нижніх кришок. На більшості середників зображено Розп'яття з двома або чотирма пристоячими, на одній з оправ — Христос Пантократор (ЛННБ, МВ 94). Сюжет наріжників представлений зображеннями чотирьох євангелістів. Додатково на оправі Мінеї службової на квітень 1695 р. (ЛННБ, МВ 96)

над середником у колі відтиснуто зображення Пресвятої Богородиці. Однакове оздоблення наявне на оправах Богородичника 1716 р. (ЛННБ, МВ 387) і Мінеї службової на вересень 1719–1720 рр. (ЛННБ, МВ 95), а також Паренезиса Єфрема Сирина 1712 р. (ЛННБ, Осс. 366) і Пролога на березень–травень 1715 р. (ЛННБ, МВ 688). Пошкоджені первинні оправи окремих книг у ХІХ ст. виготовлені повторно: з дощок у коричневій шкірі з тисненням орнаментально-лінійних рамок (Мінея на жовтень–листопад 1703 р. — ЛННБ, МВ 91), з картону в чорному шкірзаміннику (Требник чернечий 1712 р. — ЛННБ, МВ 1285). Для корінця оправи Мінеї службової на вересень 1694 р. (ЛННБ, МВ 139) використано фрагмент тисненої шкіри з іншої книги, яку наклеєно на первинні дошки оправи.

Отже, ієромонах Ф. Дунаєвський, як свідчить його збережена спадщина, свою діяльність провадив у кінці ХVІІ ст. — 1710-х рр. у Загорівському та Домашівському монастирях та Львівському Успенському братстві — важливих центрах духовного та культурного життя українців. Він був переписувачем кирилических книг, необхідних для монашого життя, як для богослужіння (мінеї, прологи, богородичник, чернечі требники), так і для келійного читання (Паренезис Єфрема Сирина, «Цвічення всегдашнее монастирское» 1683 р. Гавриїла Домецького), а також автором Пом'яника жіночого монастиря Введення Пресвятої Богородиці у Львові 1708 р. та післямов до скопійованих книг. У колофонах він задокументував імена переписувача та замовника, час та місце написання пам'яток, засвідчив також повагу писаря до своєї роботи, висловив подяку Богу і Пресвятій Богородиці за закінчення праці, помістив виправдання перед читачами за несправність тексту, застереження для книгокрадів, а також прохання молитися за душу писаря та берегти пам'ять про нього. Ф. Дунаєвський, крім того, визначав структурні елементи зовнішньої та внутрішньої конструкції створених ним книг, формував їх архітектоніку.

Алфавітний список назв книг, які переписав Ф. Дунаєвський

- 1) Богородичник. 1716 р. 142 арк. *ЛННБ, МВ 387*.
- 2) Гавриїл Домецький «Цвічення всегдашнее монастирское». 1683 р. (без кінця). 1716 р. 6 арк. *ЛННБ, МВ 387*.

- 3) Мінея службова на вересень. 1694 р. 134 арк. *ЛННБ, МВ 139.*
- 4) Мінея службова на вересень. 1719–1720 рр. 243 арк. + 6 арк. друку. *ЛННБ, МВ 91.*
- 5) Мінея службова на жовтень-листопад. 1703 р. 367 арк. *ЛННБ, МВ 95.*
- 6) Мінея службова на березень. 1693 р. 114 арк. *ЛННБ, МВ 77.*
- 7) Мінея службова на березень. 1705 р. 146 арк. *ЛННБ, МВ 92.*
- 8) Мінея службова на квітень. 1695 р. 122 арк. *ЛННБ, МВ 96.*
- 9) Мінея службова на липень. 1710-ті рр. 193 арк. *ЛННБ, МВ 94.*
- 10) Мінея службова на серпень. 1712 р. 202 арк. *ВNW, Акс. 2805.*
- 11) Паренезис Єфрема Сирина. 1712 р. 314 арк. *ЛННБ, Осс. 366.*
- 12) Пом'яник жіночого монастиря Введення Пресвятої Богородиці у Львові. 1708 р. 27 арк. *ЛННБ, АСП 11, арк. 15 зв.-41.*
- 13) Пролог на березень-травень. 1715 р. 404 арк. *ЛННБ, МВ 688.*
- 14) Пролог. 1710-ті рр. (поновив втрачені початкові аркуші Пролога березневої половини року з середини XVI ст.). *ЛННБ, АСП 27, арк. 1-40 зв.*
- 15) Требник чернечий. 1708 р. 48 арк. *ЛННБ, АСП 11, арк. 91 зв.-138.*
- 16) Требник чернечий. 1712 р. 34 арк. *ЛННБ, МВ 1285.*

Хронологічний список книг, які переписав Ф. Дунаєвський

- 1) **1693 р.** Мінея службова на березень. 114 арк. *ЛННБ, МВ 77.*
- 2) **1694 р.** Мінея службова на вересень. 134 арк. *ЛННБ, МВ 139.*
- 3) **1695 р.** Мінея службова на квітень. 122 арк. *ЛННБ, МВ 96.*
- 4) **1703 р.** Мінея службова на жовтень-листопад. 367 арк. *ЛННБ, МВ 91.*
- 5) **1705 р.** Мінея службова на березень. 146 арк. *ЛННБ, МВ 92.*
- 6) **1708 р.** Пом'яник жіночого монастиря Введення Пресвятої Богородиці у Львові. Требник чернечий. *ЛННБ, АСП 11, арк. 15 зв.-41, 91 зв.-138.*
- 7) **1712 р.** Мінея службова на серпень. 202 арк. *ВNW, Акс. 2805.*
- 8) **1712 р.** Требник чернечий. 34 арк. *ЛННБ, МВ 1285.*
- 9) **1712 р.** Паренезис Єфрема Сирина. 314 арк. *ЛННБ, Осс. 366.*
- 10) **1715 р.** Пролог на березень-травень. 404 арк. *ЛННБ, МВ 688.*
- 11) **1716 р.** Богородичник. Гавриїл Домецький «Цвічення всегдашнее монастирское» 1683 р. (без кінця). 148 арк. *ЛННБ, МВ 387.*
- 12) **1710-ті рр.** Мінея службова на липень. 193 арк. *ЛННБ, МВ 94.*
- 13) **1710-ті рр.** Пролог. 40 арк. (поновив втрачені початкові аркуші Пролога березневої половини року з середини XVI ст.) *АСП 27, арк. 1-40 зв.*
- 14) **1719–1720 рр.** Мінея службова на вересень. 243 арк. + 6 арк. друку. *ЛННБ, МВ 95.*

Зразок сторінок із книги, яку переписав і оздобив Ф. Дунаєвський. Пролог на березень–травень. 1715 р.
ЛННБ, МВ 688, арк. 142 зв.-143

1. *Александрович В.* «Легенда Йова Кондзелевича». Вступ до студій над творчістю майстра на Волині / *Володимир Александрович* // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації : доповіді та матеріали IV наук. конф., м. Луцьк, 17-18 груд. 1997 р. — Луцьк, 1997. — С. 6-23.
2. *Баландюк М.* Службні Мінеї / *Марія Баландюк* // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 20-21 верес. 1996 р. — Львів, 1999. — С. 310-319.
3. *Голуб М.* Рукописні Мінеї, створені у Львові у XVI — на початку XVIII ст., як джерело книгознавчих досліджень / *Марія Голуб* // Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство, бібліотечні інформаційні технології. — 2009. — Вип. 4. — С. 10-21.
4. *Голубець М.* Малярі-Василіяни на тлі західно-українського церковного малярства XVIII в. / *М. Голубець* // Записки Чина св. Василя Великого. — Львів, 1930. — Т. III, вип. 3-4. — С. 447-466.
5. *Гуцаленко Т.* «Бібліотека та центральний василіанський архів у Львові» / *Тетяна Гуцаленко* // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 20-21 верес. 1996 р. — Львів, 1999. — С. 128-149.
6. *Запаско Я.* До історії мистецтва української рукописної книжності / *Я. Запаско* // Читання пам'яті Святослава Гординського. — Львів, 1999. — Вип. 2-3. — С. 8-18.
7. *Запаско Я.* «Доброписці тоді славні були» (нариси з історії українського рукописного мистецтва) / *Яким Запаско*. — Львів, 2003. — 135 с., 34 іл.
8. Кириличні рукописні книги у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України : каталог. — Т. 1: XI–XVI ст. / уклад.: *М. М. Кольбух* та ін. — Львів, 2007. — 522 с., 24 кол. іл.
9. *Кольбух М. М.* Історія формування збірки кириличних рукописних книг відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України / *М. М. Кольбух* // Рукописна та книжкова спадщина України. — Київ : НБУВ, 2005. — Вип. 10. — С. 263-276.
10. *Коссак М.* Монастирі Галичини / *Михайло Коссак*. — Лавра. — 1999. — Ч. VII. — С. 41-55 ; Ч. VIII. — С. 49-54 ; Ч. IX. — С. 51-56 ; Ч. X. — С. 51-56. — (Передрук: *Коссак М.* Шематизм Провінції св. Спасителя Чина св. Василя В. в Галиції и Короткий Погляд на монастири и на Монашество Руске, от заведеня на Руси Віры Христовой аж по нынешное время / *Михайло Коссак*. — Львов, 1867. — С. 5-32, 135-195, 204-210).

11. Метрика рукопокладених Йосифа Шумлянського та Георгія Винницького 1668–1710 рр. // Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького. Відділ стародруків та рукописів. — Ркк. 89. — 156 с. (с. 134-156 — незаповнені).
12. *Мицько І.* Львівські священики та вчителі останньої чверті XVI — першої третини XVII ст. / *Ігор Мицько* // Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні. Доповіді та повідомл. наук. конф. 4-5 квіт. 1996 р. — Львів, 1996. — С. 12-23.
13. *Немировский Е. Л.* Гравюра на меди в русской рукописной книге XVI–XVII вв. / *Е. Л. Немировский* // Рукописная и печатная книга. — Москва, 1975. — С. 94-104.
14. Пом'яник Підгорецького монастиря 1691–1851 рр. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 3, од. зб. 1265. — 319 арк.
15. Пом'яник Підгорецького монастиря 1710–1860 рр. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 3, од. зб. 105. — 64 арк.
16. *Франко І. Я.* Кінцеві записки в староруських рукописах / Др. *Іван Франко* // *Франко Іван*. Зібрання творів : у 50 т. — Київ, 1982. — Т. 37. — С. 166-170. — (Передрук: Записки Наукового товариства імені Шевченка. — 1906. — Т. 74 (LXXIV). — С. 145-149).
17. *Чистякова М.* Рукописные прологи Львовской национальной научной библиотеки имени В. Стефаника / *Марина Чистякова* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. праць. — Львів, 2011. — Вип. 3 (19). — С. 342-361.
18. *Blazejowskyj D.* Historical Šematism of the Archeparchy of L'viv (1832–1944) / *Dmytro Blazejowskyj*. — Vol. II. — Kyiv, 2004. — Vol. II. — 570 p.
19. *Blazejowskyj D.* Historical Šematism of the Eparchy of Peremyšl including the Apostolic administration of Lemkivščyna (1828–1939) / *Dmytro Blazejowskyj*. — Lviv, 1995. — 1008 p.
20. *Gil A.* Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja / *Gil Andrzej*. — Lublin, 2005. — 337 s.
21. *Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce : katalog / oprac.: Aleksander Naumow, Andrzej Kaszlej*. — Kraków, 2004. — 572 s.